

ГИРИЧ

Ігор Борисович — доктор історичних наук, завідувач відділу джерелознавства нової історії України Інституту української археології та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЄКТ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Шановні учасники зборів!

Наукове товариство імені Шевченка було для його засновників не стільки науковою інституцією, скільки інтелектуальною лабораторією для обґрунтування претензій еліти на політичну окремішність (про суспільно-політичну функцію НТШ писали вже перші дослідники Товариства: В. Гнатюк, В. Дорошенко, Л. Винар та ін.). Львівські народівці і київські громадівці бачили в НТШ прообраз Української академії наук, яку вони мислили як локомотив національного відродження. Адже саме з таких наукових товариств вирости свого часу польська, чеська та хорватська академії наук, що діяли на теренах Австро-Угорської імперії.

З точки зору суспільних завдань можна виокремити два види академій: імперського і недержавного типу. Для перших характерною є ставка на «чисту» науку, для других наукова діяльність має на меті пошук інтелектуальних аргументів для побудови нових держав. Імперська наука інтернаціональна за своїм змістом, насамперед тому, що творять її представники різних націй і народів, які входять до складу імперії. Для Михайла Грушевського, продовжувача справи О. Кониського — В. Антоновича, Українська академія не мала бути установою, де наука плекається задля самої науки, для нього важливим був саме сектор гуманітарних дисциплін, який мав засвідчити історичну, філологічну, етнографічну й філософську підставовість українських претензій на самостійність.

Михайло Грушевський бачив НТШ саме як українську національну наукову установу, вважаючи, що українці, маючи свою науку, могли б збудувати і свою державу. І він створював НТШ на австрійській території, щоб назавжди відокремитися від російського політичного впливу на науку. Різницю між імперською і недержавною концепціями академії наук можна спостерігати, порівнюючи УАН 1918 р. В. Вернадського і НТШ М. Грушевського. Перша мала позанаціональний географічний характер, була обласною академією, філією Російської (Петербурзької) академії наук, друге будувалося як альтернатива, противага РАН, як головна наукова інституція української землі.

НТШ, перша «некоронована» Українська академія наук, було спочатку дітищем Олександра Кониського. Він дав на НТШ своїх 1000 руб. І це він вперше ще у 1889 р. у невідомій статті в «Правді» запропонував реорганізувати НТШ. Він також став головним редактором першого тому «Записок НТШ». Про Товариство О. Кониський писав, що воно «завжди було мені незвичайно дорогим, як дорогий батьковому серцю найлюбіший син».

Окрема тема — взаємини О. Кониського з М. Грушевським. Як правило, всі лаври у справі обрання Михайла Сергійовича на кафедру української історії Львівського університету дістаються Володимиру Антоновичу, проте не менших зусиль для цього з громадського боку доклав саме О. Кониський. І М. Грушевського, і О. Барвінського О. Кониський вважав своїми духовними учнями (його власні семеро дітей українською справою зовсім не цікавилися і були типовими російськими обивателями). В листі до М. Дикарєва він писав: «Я не хвастаючись вкажу хоч на двох своїх годованців (звісно, — не освітою — годованців моїх духом. Патріотизмом і простованням) — обох їх Ви відаєте: — се Барвінський і Грушівський: дай їм, Боже, здоров'я доброго, да віку довгого».

О. Кониський бачив у М. Грушевському продовжувача справи Т. Шевченка. Саме М. Грушевський, на думку його вчителя, мусив стати для українців Тарасом Шевченком ХХ ст. Так, власне, і сталося, пророцтво О. Кониського збулося. 19 квітня 1894 р. з приводу звістки про обрання Грушевського професором у Львові О. Кониський писав М. Дикарєву: «Порадійте нашій вельми важній новині: на кафедру історії у Львові цісар 9 квітня затвердив звичайним професором Грушівського. Особисто для мене — се невимовно велика радість! От се той момент, з якого почнеться історія нашої національної освіти і культури! Праця моя не погинула і дожив таки я до сего сподіваного часу! Дождася плодів з того, що року 1889 посіяв!».

О. Кониський зберігав пієтет до М. Грушевського до кінця життя. Михайло Сергійович же образився на свого вчителя за оборону О. Барвінського в його конфлікті з М. Грушевським,

який виник через різне бачення стратегії всеукраїнської політики та устрою всередині Товариства. Майбутній голова НТШ взяв курс на порозуміння з поміркованими радикалами й організацію нового партійного утворення народівців-радикалів — майбутньої Національно-демократичної партії. М. Грушевський закидав О. Кониському, що той дивиться на конфлікт у середовищі народівців очима О. Барвінського. На що О. Кониський відповідав: «Я до діяльності Барвінського відношуся безстороннійше, ніж Ви і не можу згодитися з Вами, що «нова ера» така ж шкідлива, як і москалефільство. Що доброго зробив Барвінський (реформа Товариства, субсидії Товариству; кафедра, «Дністер» і таке інше) — те і Ви, і я мусимо признати добрим, а що лихого (католицьке віча, промова за шкільну реформу) — те я гуджу і ганьбив і перед Вами, і в листах до його».

Після переїзду до Львова в 1894 р. М. Грушевському довелося зіткнутися з явищем «партійності» НТШ. Товариство, як структура народівців, не сприймало радикалів І. Франка¹ і М. Павлика як своїх союзників. Так само ворожо до НТШ ставився і М. Драгоманов², який критикував НТШ не стільки за невдалу наукову працю, скільки як речника політичних інтересів народівців. М. Грушевський відразу намагався незалежити НТШ від партійності, по-

¹ Однією з причин, чому О. Барвінський не протегував в обранні І. Франка на кафедру української літератури Львівського університету, була його належність до радикальної партії, яка послідовно виступала проти НТШ і критикувала народівців — творців Товариства.

² На установчі збори 11 травня 1893 р. з приводу перформатування Товариства ім. Шевченка на наукове М. Драгоманов відреагував різко негативно. В журналі «Народ» він «дав собі повну волю, щоб «достойно повитати» нове товариство і при сій нагоді, — писав О. Барвінський, — вилив всю жовч на русинів народівців і «Товариство ім. Шевченка» задля того, що на чолі сего товариства стоїть посол Барвінський. Накинувшись мокрим рядном на народівців, котрі на його погляд «скрізь лежать перешкодою для праці, дійсно корисної для народу, для поступу»... Професор Драгоманів наклеює українських учених, щоб пішли за його приводом і так як він, діставши поклик вступити в члени «Товариства ім. Шевченка», відповіли, що не можуть прийняти сеї чести».

ставити над вузькою доцільністю політичного моменту. Його обрання головою НТШ збіглося з переорієнтацією на осіб по-європейськи лівого (соціалістичного) типу мислення: І. Франка, М. Павлика, О. Терлецького, В. Охримовича, В. Будзиновського, Л. Ганкевича та ін. Перебудовуючи НТШ, М. Грушевський одночасно перебудовував і політичний ландшафт українсько-галицької політики. Вхідження до Президії (Виділу) НТШ І. Франка, В. Гнатюка, С. Томашівського та ін. хронологічно майже збіглося зі створенням на основі спілки народовців і радикалів нової партійної сили — Національно-демократичної партії (1899). Цікаво, що залучення Івана Франка як науковця на бік Товариства супроводжувався обмеженням його активності як реального політика.

НТШ через М. Грушевського як його очільника відповідало на всі суспільно-політичні виклики модерного часу. Товариство брало активну участь в інтелектуальних війнах за історію. Воно симетрично реагувало на спроби сусідів залучити українців на підтримку своїх мобілізаційних національних проєктів. НТШ було однією з небагатьох українських інституцій, що брали активну участь у «війні ювілеїв», що стала частиною боротьби М. Грушевського і Товариства за формування історичної національної пам'яті. Перелічимо найголовніші з цих подій.

1. На противагу 200-річним ювілеєм російського і польського національних поетів: Олександра Пушкіна (1899) і Адама Міцкевича (1898), НТШ на чолі з М. Грушевським відсвяткувало 100-річчя появи «Енеїди» (1898) і першого національного українського письменника Івана Котляревського. Російська і польська суспільні думки пропонували українцям сприймати як «своїх» О. Пушкіна (для Східної і Центральної України) і А. Міцкевича (для Західної і Правобережної України).

2. 100-річчя від дня народження батька чеської історіографії Ф. Палацького (1898) перетворилося на вшанування офіційного слов'янофільства з панросійським ухилом. Оскільки українців як окрему делегацію на це свято не запросили, НТШ під тиском М. Грушевського прийняло рішення не брати участь у святкуваннях.

3. Святкуванням 300-річного ювілею початку Хмельниччини (1898) М. Грушевський скористався з агітаційно-пропагандистською метою. Голова НТШ в популярних брошурах про козацького гетьмана Б. Хмельницького спробував визначити його місце у визвольній боротьбі українського народу середини XVII ст. Його статті на цю тему мали виразні державницькі риси. Навіть пізніше в його «Історії України-Руси» цю постать висвітлено більш традиційно, в народницькому дусі, але й часи тоді були інші — нове примусове «федерування» з червоною Росією.

4. На 1898 рік припав ще один ювілей — 25-річчя літературної діяльності Івана Франка. Навряд чи це було простим збігом обставин: очоливши НТШ у 1897 р., М. Грушевський займає активну позицію на полі суспільної боротьби за історію. І. Франко був у науково-організаційних планах М. Грушевського ключовою фігурою, і відхід Івана Яковича з польського «Кур'єру львівського» став нагодою міцно прив'язати його до НТШ.

5. 1899 рік позначився помітною подією в сенсі національно-державного погляду на українську мову як знаряддя національного відродження, визначну культурну цінність українського народу. НТШ відмовилося брати участь у XI Київському археологічному з'їзді через небажання влади дозволити виступи українською мовою. Позаяк НТШ позиціонувало себе представником української науки, доповіді мали бути виголошені українською і саме в Києві — українській столиці.

6. Під керівництвом М. Грушевського НТШ вдало втрутилося в розігрування політичної карти перемоги російської зброї. Діючи на випередження і з метою пом'якшення ідеологічних наслідків для широкого загалу українського населення підросійської України від бучних святкувань 200-річчя перемоги Петра I під Полтавою в 1709 р., М. Грушевський запропонував відзначити альтернативний ювілей — 200-річчя шведсько-українського союзу між І. Мазепою і Карлом XII, яке припадало на 1908 р. Ставлення М. Грушевського до історичної пам'яті нашого народу стало зрозумі-

лим усім лише з новою фазою російсько-української війни в 2014 р.

7. НТШ відгукнулося й на 100-річчя від дня народження Миколи Гоголя. М. Грушевському належить одне з перших трактувань М. Гоголя як українського письменника, який писав російською. Тепер це вже стало аксіоматичним поглядом на творчість Гоголя. Російські ліберальні і чорносотенні організації розглядали Гоголя як етнічного українця, але політичного росіянина і пропонували його постать тодішньому політичному українству як зразок для наслідування. М. Грушевський відкидав тезу про «двоєдушність» Гоголя і твердив, що М. Гоголь цілком належить українській культурі і ментальності на стадії зародження національно-визвольного руху, коли більшість української еліти ще відчували себе «гоголями» в російській літературі й культурі. Свою статтю М. Грушевський завершує парафразою вислову М. Гоголя з листа до М. Максимовича, який стосувався належності Києва до України, а не до Московії: «Він наш, він не їх!».

НТШ, передусім завдяки діяльності свого голови, брало безпосередню участь у громадсько-політичному житті підросійської України. Під орудою М. Грушевського Товариство працювало над скасуванням заборонного Емського указу 1876 р. Саме голова НТШ через О. Лотоцького у Петербурзі зав'язав контакти з російськими діячами кадетського спрямування і домігся через Російську академію наук визнання української мови не наріччям, а мовою, окремою від російської.

З початком роботи Державної Думи М. Грушевський як представник легальної наукової інституції на запрошення петербурзьких українців відвідує Петербург і проводить консультації з українською фракцією Думи. М. Грушевський був одним із творців цієї фракції, і посада голови НТШ дозволяла йому брати пасивну участь у засіданнях Думи, зустрічатися з послами Думи від України, співпрацювати з «Українським Вісником» тощо. Видання НТШ ставали тими друкованими органами, які виховували автономістичні почування по слів Думи.

Завдяки М. Грушевському НТШ виконувало функцію партійного інкубатора для суспільного життя як Галицької, так і Великої України. Це відбувалося засобами науки, культурологічно, а не через безпосередню партійну діяльність. М. Грушевський був проти партійної виключності націонал-демократів Галичини або радикал-демократів Наддніпрянщини, яких він фактично представляв до 1917 р. Він підтримував матеріально, влаштовуючи на роботу в НТШ, РУПівців, соціалістів, соціал-демократів, анархістів і соціалістів-революціонерів. У такий спосіб він омолоджував суспільні кадри і відстежував суспільні настрої в Товаристві, не давав їм застоюватися й консервуватися. І ця молодь зусиллями М. Грушевського починала ставити національний інтерес вище за доктринерську класову боротьбу.

Член РУП Володимир Дорошенко став директором бібліотеки НТШ і визначним бібліографом та істориком визвольного руху. Есдек Олексій Назаріїв працював у музеї НТШ та інших його структурах, його однопартієць Всеволод Козловський очолював львівську контору «Літературно-наукового вістника». Член ЦК УСДРП Андрій Жук працював у Централі українських кооперативів. Анархіст Михайло Лозинський був провідним публіцистом і політологом, оглядачем громадського життя в Галичині для всіх періодичних видань М. Грушевського. Есер Микола Залізник також працював у різних структурах НТШ, залучався до рецензування суспільно-політичної літератури. Він переклав українською низку творів відомих істориків-концептуалістів з Європи на тему федералізму і самостійності; разом з В. Дорошенком, В. Козловським і М. Лозинським він фактично входив до числа представників «фамілії» — вузького кола однодумців М. Грушевського.

Політичний підтекст простежувався в конфліктах, які виникли всередині НТШ у 1913 р. і призвели до відставки М. Грушевського і закінчення львівського періоду його життя. Політика була присутня й у всіх попередніх суперечках під час Загальних зборів НТШ у 1897, 1901, 1904 рр. Ніколи конфлікти з приводу керування М. Грушевським Товариством не були суто

внутрішньою справою. За статутом НТШ брати участь у голосуванні могли лише дійсні члени Товариства, а практично всі вони були визначеними політиками Національно-демократичної партії, членами Галицького сейму та української репрезентації в австрійському парламенті. Головним опонентом М. Грушевського був голова націонал-демократів Кость Левицький.

Причини невдоволення М. Грушевським партійних лідерів галицьких українців крилися у його політиці керівництва Товариством на першому етапі (1897–1901). М. Грушевський постійно дорікав послам сейму і парламенту за їхню мляву підтримку ідеї перетворення НТШ на Українську академію наук і створення паралельного польському українського університету. Однак найбільше дратувало галицьких політиків те, що М. Грушевський з 1904 р. фактично вийшов з НДП і протиставив їй свою власну політику. Він звинувачував НДП у продовженні опортуністичної щодо поляків у Галичині політики, вбачав у діях галицьких політиків галицький партикуляризм і принесення в жертву принципової політики розмежування українського і польського інтересу в Західній Україні.

Обстоювати свою соборницьку позицію М. Грушевському допомагав статут НТШ, який дозволяв надніпрянським членам голосувати через своїх відпоручників серед галицьких членів НТШ. Опозиція вела наступ саме на цей пункт статуту, а НДП підтримувала опозиціонерів, оскільки новий статут позбавляв М. Грушевського можливості спиратися на надніпрянців. Отже, не слід бачити в причинах відходу М. Грушевського з посади голови Товариства лише особистісні мотиви. Це був результат тривалої політичної боротьби в середовищі українських галицьких політиків, і свій від'їзд до Києва М. Грушевський готував задовго до 1913 р.

НТШ варто розглядати як осередок дії і продукування концептуальних підходів ідеї соборності українських земель. Сама думка про галицький П'ємонт мала своє матеріальне вираження передусім саме в НТШ як загальноукраїнській інституції. Спільна для Західної і Східної України мова, література, наука мала

плекатися переважно в Товаристві, оскільки воно було спільною інституцією галицьких і надніпрянських науковців. Її матеріальне забезпечення на перших порах здійснювали насамперед українці з Великої України, керували нею на початках галицькі науковці, але науковий провід мали київські вчені В. Антонович і О. Кониський. Призначення на новостворену кафедру української історії В. Антоновича мало відбуватися паралельно з його обранням головою НТШ. Львівський університет був польською інституцією, а національна наука могла розвиватися тільки в українській установі, якою й було НТШ. Обрання в 1897 р. головою НТШ М. Грушевського було підготовлене самою ідеологією Товариства, закладеною ще в 1873–1892 рр.

На НТШ як всеукраїнську установу дивилися й усі свідомі українці підросійської України. Євген Чикаленко на прохання М. Грушевського фінансував будівництво гуртожитку для українців з обох боків Збруча — Академічного дому. Хоч жили там переважно галичани, але загальне керівництво справами Дому перебувало в руках М. Грушевського. О. Кониський заповідав НТШ свій архів і бібліотеку саме з таким підтекстом: ця інституція є майбутньою всеукраїнською академією наук. Їй були заповіджені й усі статки О. Кониського, що залишилися після його смерті. Федір Вовк передавав матеріали своїх археологічних розкопок музею Товариства, а не в Ермітаж чи в Російський музей Петербурга, де він працював, бо НТШ збирало весь український пам'ятковий матеріал, без огляду на збручанський кордон. НТШ мало цілкові стипендії, гроші на які давали надніпрянці Д. Мордовець, Є. Чикаленко, О. Кониський, М. Грушевський, М. Тишкевич. У музей НТШ пересилав мистецькі та археологічні предмети директор київського міського музею знаменитий археолог Микола Біляшівський.

НТШ було кузнею кадрів Нової України. М. Грушевський у Товаристві виконував культурну програму лідерів київської громади В. Антоновича — О. Кониського з поповнення кадрами нової інтелігенції, яка б уже не вважала себе частиною імперської російської чи поль-

ської інтелігенції, а усвідомлювала свою культурну окремішність. І саме вона мала готувати широкий загал до окремішності політичної.

Школу істориків М. Грушевського у Львові, яка формувалася навколо Історично-філософського віділу НТШ, слід сприймати не лише як суто наукову школу, а й як школу громадських лідерів. І. Джиджора та І. Кревецький були істориками, але працювали і як публіцисти в «Літературно-науковому вістнику», налагоджували роботу контори цього журналу у Києві. І. Джиджора активно друкувався в «Раді», пишучи на суспільні теми. Визначним політичним концептуалістом був й інший учень М. Грушевського — С. Томашівський. Мирон Кордуба як культурний референт співпрацював у роки Першої світової війни з Союзом визволення України, друкувався в його періодичному органі «Вісник СВУ». І. Крип'якевич також був залучений до спільної політичної діяльності, писав перші шкільні підручники для ЗУНР, був близьким до політичної групи В. Липинського — А. Жука «Вільна Україна». У часи визвольних змагань усі історики — учні М. Грушевського, були працівниками державних органів ЗУНР, її комісарами на місцях (І. Джиджора), працювали в Міністерстві закордонних справ (С. Томашівський).

НТШ під орудою М. Грушевського було формулятором історичної пам'яті українців. Воно виробляло ціннісні категорії щодо українського минулого для тодішньої української маси, творило галерею героїв і супротивників, інтерпретувало позитивні й негативні події, висувало відповідні орієнтири для шанування і засудження. Це також була безпосередня заслуга М. Грушевського.

НТШ було інкубатором загальноукраїнських культурних ініціатив. Зупинимось лише на найбільших осягах діяльності Товариства в цій царині.

1. Мова видань НТШ виконувала функцію загальновизнаної всеукраїнської літературної мови. До 1890-х років публіцистичні видання Галичини майже не доходили до Великої України і серйозного впливу на наддніпрянську інтелігенцію не мали. Натомість мову «Записок

НТШ», «Літературно-наукового вістника», окремих неперіодичних видань Товариства і зрештою мову «Історії України-Руси» М. Грушевського інтелектуальна еліта Великої України сприймала як всеукраїнську мову. Нею писали всі представники табору «молодоукраїнців», що вступили на стежку громадської праці у 1890-х роках (С. Єфремов, О. Лотоцький, В. Доманицький). І це при тому, що ця мова була для підросійських українців надто «галицькою», бо творилася на основі «желехівського» правопису, який панував у Галичині після впровадження в життя політики «Нової ери» (1892). Особливо наддніпрянці не сприймали три його компоненти: окреме написання частки –ся; м'яку «ї» з двома крапками («мачок» за влучним виразом І. Нечуя-Левицького) і невживання апострофу.

2. НТШ (передусім М. Грушевський) стимулювало появу загальноукраїнського літературного суспільно-політичного журналу «Літературно-науковий вістник». Цей журнал протягом 1898–1914 рр. був найповажнішим форумом для всіх українських письменників, публіцистів, економістів, через нього поглиблювався вплив ідеології соборництва українських земель та формування єдиної мови й літератури.

3. Товариство чи не найбільше доклалося до розвитку масової літератури для народу. Воно робило це через Видавничу спілку, що виникла як структура НТШ. М. Грушевський вважав її завданням друк перевірених часом взірців української і перекладної всесвітньої літератури. У такий спосіб НТШ творило спільне культурне поле українства, працювало на культурне розмежування української та сусідніх імперських культур.

4. НТШ було провідною інституцією в справі *просвітньо-освітніх ініціатив* українського громадянства. М. Грушевський був одним із найактивніших суспільних діячів у царині творення українського приватного шкільництва — *гімназій*. НТШ брало участь у діяльності різноманітних педагогічних товариств, спонсорувало заснування гімназій у Коломиї, Рогатині та інших містах Галичини. М. Грушевський, С. Томашівський та ін. були члена-

ми львівської «Просвіти», брали участь у її видавничій роботі.

5. М. Грушевський розглядав бібліотеку НТШ як національну бібліотеку всієї України. Під таким кутом зору відбувалася її комплектація. Для бібліотеки жертвували свої книжкові зібрання визначні українські вчені Наддніпрянщини О. Кониський, В. Лесевич та ін. Бібліотека НТШ встановила обмінні контакти з усіма бібліотеками світу і маніфестувала цими книгообмінами існування й розвій національної науки.

6. Завдяки М. Грушевському НТШ приділяло велику увагу національному образотворчому мистецтву як інтегральній частині окремішньої української культури. Видатний митець І. Труш був членом НТШ і на замовлення М. Грушевського творив галерею портретів видатних культурних діячів України. М. Грушевський допомагав з фінансуванням першого українського мистецького видання «Артистичний вісник» у Львові. І. Труш входив до найтіснішого кола соратників М. Грушевського — «фамілії» голови Товариства. Крім того, до роботи у виданнях та інших проектах НТШ були залучені В. Кричевський, Ф. Красицький, М. Жук, М. Бойчук — цвіт української малярської школи початку ХХ ст. В. Кричевський графічно оздоблював більшість книжок М. Грушевського, будував у Києві будинок для вченого в українському стилі для виховання культурних смаків мешканців столиці.

7. При НТШ М. Грушевський фактично намагався творити Національний всеукраїнський музей, паралельний з Національним музеєм А. Шептицького. Для нього збирали

художні колекції, археологічні збірки, історичні пам'ятки не лише галицького, а й загальноукраїнського походження.

8. НТШ спричинилося до популяризації у світі народного ужиткового мистецтва. Саме завдяки М. Грушевському в 1905 р. було проведено виставку творів гуцульського мистецтва та виставку народних митців у Коломиї. Відомою родина Шкрібляків зажила європейської слави за протекції львівського професора.

Після відставки М. Грушевського з посади голови НТШ Товариство вже ніколи не сягало таких висот усеукраїнського значення і стало вже більшою мірою науковою інституцією регіонального характеру. Українські галицькі діячі розглядали М. Грушевського не стільки як лідера національної науки, скільки як політичного лідера. Успіх Товариства в сенсі його науково-організаційного рівня і фінансового становища був можливий завдяки харизмі М. Грушевського і концентрації ним влади в одних руках.

НТШ було не лише «некоронованою» Українською академією наук, для українців у часи відсутності структурованого громадського політичного життя воно виконувало функцію своєрідного міністерства освіти, мистецтва і культури. Товариство брало на себе вирішення тих проблем, якими в розвинених націях, як правило, опікуються державні інституції. Завдяки енергії й громадській активності М. Грушевського НТШ стало лабораторією національно-політичної думки, представником українського народу в контактах з політичними організаціями інших держав і народів.

Дякую за увагу!

Ihor B. Hrych

Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9999-5620>

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
AS A SOCIO-POLITICAL PROJECT OF MYKHAILO HRUSHEVSKYI

Speech at the anniversary session of the general meeting of the National Academy of Sciences of Ukraine, dedicated to the 150th anniversary of the Shevchenko Scientific Society, December 8, 2023

Cite this article: Hrych I.B. Shevchenko Scientific Society as a socio-political project of Mykhailo Hrushevskiy. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2024. (2): 19–25. <https://doi.org/10.15407/visn2024.02.019>